

19. Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный / Под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. – 2013 г. – Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе // Центр ОБСЕ в Ашхабаде. // Ашхабад, 2013. – 663 с.
20. Уголовный кодекс Латвийской Республики от 8 июля 1998 года. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106942,100106949,100107303#text>.
21. Уголовный кодекс Литовской Республики от 26 сентября 2000 года № VIII-1968. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=100107735,100107737,100107741,100108026#text>.
22. Пенитенциарный кодекс Эстонии от 6 июня 2001 года (RT I, 2001, 61, 364). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakony.ee/index.php?id=7>.
23. Закон об уголовном праве Израиля / Постатейный перевод с иврита на русский язык, автор перевода – судья Марат Дорфман. – Издание 2-ое, переработанное и дополненное, 2010. – 261 с.

УЗУНОВА О. В.,

кандидат юридических наук, доцент кафедры
криминального права та правосуддя
(Запорізький національний університет)

ТОВСТИК П. О.,

студент юридичного факультету
(Запорізький національний університет)

УДК 347.965:343.11(477)

УЧАСТЬ АДВОКАТА В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню участі адвоката в кримінальному процесі як гаранта в дотриманні конституційних прав і свобод людини та громадянина. У статті розкривається роль участі адвоката в суді першої інстанції.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, захисник, інститут правової допомоги, кримінальний процес.

Статья посвящена исследованию участия адвоката в уголовном процессе как гаранта в соблюдении конституционных прав и свобод человека и гражданина. В статье раскрывается роль участия адвоката в суде первой инстанции.

Ключевые слова: адвокат, адвокатура, защитник, институт правовой помощи, уголовный процесс.

The article investigates a lawyer in criminal proceedings as a guarantor of constitutional rights and freedoms of man and citizen. The article deals with role of advocate participation in trial court.

Key words: attorney, defense counsel, legal profession, institution of legal aid, criminal trial.

Вступ. Провідна роль у системі органів, які повинні підтримувати законність та правопорядок, здійснювати належний захист у процесі, належить органам адвокатури. В сучасних умовах державотворення та формування правових інститутів України актуалізу-

ються питання адвокатської діяльності. Належний захист у кримінальному процесі відіграє провідну роль, оскільки є важливим та обов'язковим елементом державного і суспільного розвитку, виступає основою для формування демократичної правової держави та громадянського суспільства. Тому розбудова правової держави є неможливою без створення гарантій захисту прав людини, без забезпечення механізму функціонування такого специфічного демократичного інституту, яким є адвокатура. Все це свідчить про актуальність дослідження участі адвоката в суді першої інстанції.

Дослідження окремих теоретичних аспектів організації й діяльності адвокатури, в тому числі участь адвоката в суді першої інстанції, здійснювали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Я. Зейкан, Л. Карабут, І. Караман, Т. Корчева, О. Кривошеєнко, О. Острогляд, В. Сташис, В. Трофименко, М. Якимів та ін. Зазначені науковці внесли вагомий внесок у дослідження адвокатської діяльності. Однак, незважаючи на значний науковий інтерес до зазначеної проблематики, дослідження питань участі адвоката в суді першої інстанції залишається досить актуальним для теоретичного обґрунтування.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття ролі участі адвоката в суді першої інстанції.

Результати дослідження. Право на судовий захист безпосередньо пов'язане з правом на захист, що забезпечується суб'єктами, які ведуть кримінальну процесуальну діяльність, здійснюється спеціальними суб'єктами і належить виключно до права особи, що притягується до кримінальної відповідальності, яка як громадянин реалізовує своє право і на судовий захист. Необхідно зазначити, що право на захист у кримінальному судочинстві виступає, як одна із форм права на правову допомогу, що полягає як у здійсненні захисту, так і в наданні інших юридичних (правових) послуг.

Стаття 59 Конституції України закріплює конституційне право кожного на правову допомогу [1]. Це положення за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значущість. Набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України з 20 листопада 2012 року [2], Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року [3] створили передумови для перегляду усталених уявлень про процесуальне становище захисника в кримінальному судочинстві. Тому, виходячи з цього, вкрай важливим є розгляд участі адвоката в суді першої інстанції.

Варто зазначити, що на відміну від адміністративного, господарського та цивільного процесів, у кримінальному судочинстві адвокат виконує не тільки функцію представництва інтересів фізичних та юридичних осіб, а й функцію захисту. Здійснення адвокатом цих функцій є важливою гарантією і формою реалізації конституційного права кожного на правову допомогу, яке, в свою чергу, є одним із елементів права доступу до правосуддя. При цьому особливого значення набуває забезпечення кваліфікованої правової допомоги, що стає можливим завдяки надання її саме адвокатами. Діяльність адвоката у кримінальному процесі має бути розширена за рахунок нових видів представництва з метою охорони прав інших суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Процесуальний статус представника потерпілого, його процесуальні права щодо участі у доказуванні мають бути рівними з відповідними правами захисника підозрюваного чи обвинуваченого. Підвищенню гарантованості процесуальних прав захисника-адвоката сприятиме надання йому права на судовий захист. Порушення його професійних прав із боку осіб, які здійснюють провадження у кримінальній справі, має бути підставою для надання йому права звернення за судовим захистом, оскільки в таких випадках він є зацікавленою особою. У зв'язку з цим межі судового контролю на досудовому провадженні у кримінальній справі, встановлені чинним КПК України, мають бути суттєво розширені, а захисник-адвокат визнаний суб'єктом права на судовий захист [4, с. 19].

Важливо зупинитися на аналізі ступеня професіоналізму суб'єктів захисту у виконанні ними завдань надання правової допомоги і відповідності цього критерію вимогам ст. 59 Конституції України. У ч. 1 ст. 45 КПК України зазначається, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [2]. Таким чином, законода-

вещь визначив родові поняття захисника, як учасника кримінального судочинства, з боку захисту, що надає юридичну (правову) допомогу підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, засудженому, виправданому.

Право залучити до участі в справі компетентного захисника – це не лише право підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, але і право суду, тому що є гарантією доступності правосуддя, гарантією справедливого судового рішення [5, с. 12].

Діяльність захисника на початковому етапі провадження по кримінальній справі має певні особливості, пов'язані з особливостями даної стадії кримінального судочинства. Саме на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності виникає функція захисту [5, с. 27]. Взагалі захисник допускається до участі в справі на будь-якій стадії процесу. Отже, це не виключає участі у кримінальній справі захисника на ранніх етапах кримінальної процесуальної діяльності, хоча допущення захисника до участі в справі (а в зв'язку з цим і виникнення функції захисту) пов'язується з моментом визнання особи підозрюваним. Саме з цих позицій розглядається питання про виникнення функції захисту, оскільки виникнення функції захисту перебуває в залежності від моменту, коли підозра набуває юридичного оформлення.

Слід зауважити, що за загальним правилом захисник допускається до участі у справі з моменту пред'явлення обвинувачення і може, таким чином, брати участь у справі на стадії досудового розслідування, і на усіх судових стадіях кримінального процесу, включаючи стадію виконання вироку.

Взагалі, законність і обґрунтованість судового рішення, швидкість розгляду кримінальної справи значною мірою залежать від повноти її підготовки до судового розгляду. Слід підкреслити, що підготовка справ до судового розгляду – важлива самостійна стадія кримінального процесу, метою якої є забезпечення правильного і своєчасного вирішення кримінальних справ. Підготовка кожної кримінальної справи до розгляду в судовому засіданні, незалежно від її складності, є обов'язковою і повинна бути проведена в строки, передбачені КПК України. Тому до подачі позову адвокат виконує значну і складну допроцесуальну роботу із вивчення матеріалів справи та написанню заяви.

Підготовка захисту в судовому засіданні – процес творчий і залежить від багатьох обставин, у тому числі від особистості адвоката, характеру кримінальної справи, від участі адвоката на попередньому розслідуванні і т. п. Однак у всіх випадках робота адвоката з підготовки до процесу включає: вивчення матеріалів справи; складання адвокатського «провадження»; спілкування з підсудним до судового засідання; попереднє формування фактичної та правової позиції у справі; підготовку письмових клопотань; витребування та отримання нових доказів; підготовку альтернативних висновків фахівців; розробку тактики ведення захисту в судовому засіданні і т. ін.

Вивчення матеріалів справи дає можливість адвокату визначитися у правовій природі позову, його елементах і наявності необхідних підстав для реалізації права на пред'явлення позову, намітити склад сторін та інших осіб, які візьмуть участь в справі, та інших учасників процесу; визначити предмет доказування і докази для їх підтвердження, зібрати їх і подати судові з позовною заявою [6, с. 390]. Далі з прийняттям позовної заяви виникають процесуальні правовідносини, у яких бере участь адвокат, котрий набуває прав і обов'язків процесуального представника.

Розгляд та вирішення кримінальної справи є основною, центральною стадією кримінального процесу. На цій стадії розвитку кримінальної процесуальної діяльності суд виконує завдання кримінального судочинства, що були поставлені перед ним і полягають в охороні прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного розгляду та вирішення цивільних справ у повній відповідності з чинним законодавством.

У призначений для судового розгляду час головуючий відкриває судове засідання і оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 347 КПК України судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі [2]. Адвокат повинен мати за правило обов'язкову участь у розгляді справи. Адже на цій стадії розв'язується низка кардинальних питань, пов'язаних із подальшою перспективою справи. Участь на цій стадії дає захисникові змогу оцінити рівень підготовки судді, окремі обставини та деталі, що дають підставу зробити висновки і щодо позиції обвинувачення, участь якого у попередньому слуханні справи є обов'язковою.

Вирішуючи питання про обсяг доказів, суд може допитати підсудного. Отже, захисник повинен узгодити з ним свою позицію щодо дослідження того чи іншого доказу. Одним із головних тут є питання, чи визнає себе підзахисний винуватим у інкримінованому йому злочині [7]. Якщо сторона наполягає на дослідженні певних доказів, суд не вправі відмовити у дослідженні, якщо ці докази є належними і допустимими.

Слід зауважити, що відповідно до ст. 349 КПК України головуєчий з'ясовує думку учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження. Докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – в другу. Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду, і в разі необхідності можуть бути змінені. Під час здійснення спеціального судового провадження досліджуються всі надані докази [2]. При дослідженні доказів чимало залежить від адвоката. Адже відсутність захисника в ситуації, коли потрібно чітко бачити правову перспективу справи, визначитися, які докази варто досліджувати, а які ні, може мати для підсудного тяжкі наслідки. Тому, хоча процесуальний закон такої вимоги й не ставить, бажано, щоб у кожній кримінальній справі брав участь адвокат.

Однак за будь-якої умови потрібне найсерйозніше ставлення захисника до вивчення матеріалів справи з тим, щоб він був готовий до визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, і міг аргументовано висловити свою думку з цього приводу [7]. Отже, на цій стадії слухання справи найпринциповішим моментом є вирішення питання про обсяг доказів, що підлягають дослідженню, та порядок їх дослідження. Особливу увагу цьому питанню приділяє й захисник. Бажано, щоб у нього було заздалегідь підготовлено письмове клопотання про те, які саме докази і в якому обсязі потрібно досліджувати.

Вирішальним є захисна промова адвоката в кримінальній справі в суді першої інстанції. В спеціальній літературі зазначається, що захисна промова є промовою в судових дебатах, в якій з точки зору захисту підсудного дається аналіз доказів, викладаються міркування по суті обвинувачення, кваліфікації злочину, пропозиції про міру покарання, інші питання, які мають значення для правильного вирішення справи.

Виступаючи із захисною промовою в суді, адвокат, передусім, повинен висвітлити передбачені кримінальним процесуальним законом обставини, установлення яких необхідно для вирішення кримінальної справи, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі.

Слід зауважити, що ця сукупність обставин, установлення яких необхідне для правильного вирішення справи, передбачена КПК України, де зазначається, що при розгляді кримінальної справи підлягають доказуванню подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину); винність підсудного у вчиненні злочину і мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності підсудного, а також інші обставини, що характеризують особу підсудного тощо.

По суті, аналіз і оцінка зібраних у справі доказів складає, як правило, основну частину захисної промови. Аналізуючи й оцінюючи процесуальні докази, захисник обґрунтовує ними свої міркування про те, чому ті чи інші докази він вважає достовірними, а інші – ні; чому ті чи інші докази є сумнівними, суперечливими.

Що стосується заключної частини захисної промови, то вона є обов'язковою в кожній судовій промові. Захисник повинен переконливо сформулювати висновки, щоб суду стало очевидним, що виправдання в цьому випадку – єдиний правильний шлях правосуддя. Йдеться про те, щоб переконати не лише суддів, але й усіх присутніх у залі засідання. Тому з цього випливає, що заключна частина промови є вирішальною для участі адвоката в процесі.

Цікаво зауважити, що адвокат як представник потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача має право оскаржити вирок в апеляційному порядку тільки за згодою свого довірителя, а також брати участь у розгляді справи судом апеляційної інстанції і давати там пояснення, підтримуючи свою скаргу чи скаргу свого довірителя, і заперечуючи за наявності підстав проти подання прокурора і скаргу інших учасників процесу.

Крім цього, адвокат не може бути допитаний як свідок про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням ним обов'язків представника потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача. Так, чинне законодавство передбачає низку обставин, що виключають участь адвоката у справі, як представника зазначених учасників процесу: якщо він брав участь у цій справі як слідчий або особа, що здійснювала дізнання, прокурор, гро-

мадський обвинувач, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, захисник, чи допитувався або підлягав допиту як свідок.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що роль адвоката є вирішальною при забезпеченні права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах України, в тому числі в суді першої інстанції. Отримання кожною людиною правової допомоги є важливо цінністю в кожному демократичному суспільстві. На сьогодні юридична допомога фактично набуває статусу особливого соціального правового блага.

Здійснення адвокатом функції захисту є важливою гарантією і формою реалізації конституційного права кожного на правову допомогу, яке, в свою чергу, є одним із елементів права доступу до правосуддя. При цьому особливого значення набуває забезпечення кваліфікованої правової допомоги, що стає можливим завдяки надання її саме адвокатами. Звідси участь адвоката в суді першої інстанції є важливою та вирішальною для забезпечення надійного захисту обвинуваченого.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62.
4. Тацій Л.В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Л.В. Тацій. – Харків, 2008. – 23 с.
5. Корчева Т.В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції / Т.В. Корчева. – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 200 с.
6. Якимів М.В. Процесуально-правове становище адвоката при веденні цивільних справ у суді першої інстанції / М.В. Якимів // Адвокатура: минуле та сучасність: матер. II Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспір. та студ. (м. Одеса, 02 березня 2013 р.) / відп. за вип. д. ю. н., проф. В.М. Дрьомін; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2013. – 592 с.
7. Зейкан Я.П. Захист у кримінальній справі: науково-практичний коментар / Я.П. Зейкан. – вид. третє, стереотипне. – К.: КНТ, 2007. – 600 с.

